

УДРУЖИВАЊЕ КАО МОДЕЛ РАЗВОЈА ПОЉОПРИВРЕДЕ

Р. Копривица¹, Биљана Вељковић¹, А. Sharku²,
Татјана Дедић³, С. Мартинов⁴

Резиме. Један од модела унапређења и побољшања услова пољопривредне производње у брдско-планинском подручју је удруживање пољопривредних произвођача. У раду су истакнуте неке од предности удруживања, као и добра пракса удруживања, а дати су и примери успешних удружења из ширег и ближег окружења. У непосредном радом са групама пољопривредних произвођача, анализирани су њихови ставови и спремност за удруживање.

Кључне речи: фармери, модели удруживања, удружења, добра пракса

Увод

У циљу развоја и унапређења пољопривреде, нарочито у неразвијеним деловима брдско-планинског подручја, покренуте су многе друштвене структуре, почев од владиних, невладиних институција, локалне самоуправе, па до других домаћих и страних организација. Организовани су многи семинари, едукације, смотре, сајмови, а преко појединих пројеката, непосредно се радило са групама фармера. Овакве активности су помогле произвођачима да боље анализирају стварну ситуацију на терену и могућности расположивих ресурса производње, као и да дефинишу неке од приоритетних циљева. Интереси и жеље фармера усклађивани су са објективним могућностима и, преко планираних активности, у оквиру, и уз финансијску подршку самих пројеката, остварени су и стварни резултати. Они се најчешће огледају у томе, да су поједине групе фармера добиле неопходну механизацију или опрему за лакши и квалитетнији рад у

¹ Мр Ранко Копривица, др Биљана Вељковић, Агрономски факултет Чачак, biljavz@tfc.kg.ac.yu

² Afrim Sharku, национални тим лидер, ФАО, Драгаш

³ Татјана Дедић, национални тим лидер, ФАО, Беране

⁴ Сашо Мартинов, регионални координатор ФАО, Сјеница

пољопривредној производњи. Интересне групе удружених произвођача покушавале су да нађу решења за набавку репроматеријала, извођење појединих агротехничких операција, пласман и дистрибуцију готових пољопривредних производа и друго.

Основни циљ оваквог организовања био је истицање значаја удружених произвођача, едуковања и бољег информисања, чиме би се позитивно утицало на саму мотивацију и одрживост произвођачких група, а временом и на повећање укупне производња и остварење бољег квалитета добијених производа.

Појам удруживања

Удружење је група појединаца који се добровољно уједињују у организацију ради остваривања заједничког циља и програма у креирању аграрне политике појединих подручја, путем демократског одлучивања, делећи ризик и остварену корист. По угледу на основне задружне принципе, демократско одлучивање у удружењима заснива се на томе да глас фармера, без обзира на дужину и природу чланства, подједнако вреди и да сви имају иста права. У већини случајева, чланови групе су уједно, и комшије, пријатељи, рођаци, људи који су изградили однос узајамног поверења и поштовања, и који су већ, пословно сарађивали без потребе за правним и законским прописима.

Удружења, уједно, оспособљавају појединце и организације да учине заједнички оно што појединци или организације не могу самостално. Мали пољопривредни произвођачи имају мале шансе да учине сами оно што може хиљаду малих произвођача који су удружени па самим тим представљају знатно озбиљније и веће произвођаче.

Добра пракса удруживања у Европи и код нас

Интереси које произвођачи остварују удруживањем, могу бити различити, почев од најједноставнијег удруживања ради набавке репроматеријала или заједничке продаје на зеленој или кванташкој пијаци, до крупних заједничких инвестиција у изградњу неопходне инфраструктуре, формирања робне марке и заштите порекла производа. Добро организовани фармери у развијеним земљама које поседују и негују традицију удруживања, активно утичу на функционисање тржишта, учествују у доношењу стратегија развоја, законских мера и мера аграрне политике, чиме штите своје интересе и стварају боље услове за рад и живот на селу, доприносећи на тај начин, и укупном руралном развоју.

Примери који следе представљају, корак даље у организованом приступу фармера чији су се економски интереси повећавали сразмерно повећању обима производње и који су били главни носиоци већих улагања у производњу и прераду.

У Немачкој су се фармери, пре више десетина година, суочавали са проблемом кредитирања, јер банке нису одобравале позајмице за производњу или су их додељивале уз велике, тешко прихватљиве каматне стопе. У циљу решавања оваквих и сличних проблема, фармери почињу да се удружују, и да своју скромну штедњу обједињују, и позајмљују једни другима, по каматним стопама, нешто већим од оних које су добијали од банака на своје штедне улоге. Стварањем повољних услова кредитирања, средства су улагана у проширење основне производње и прерађивачких капацитета. На основу, једне такве сличне фондације, формирана је касније Raiffeisen банка, која данас представља једну од познатих банака у Европи.

Пример добре произвођачке праксе су и произвођачи јагодастог воћа који су се 1972. године, ујединили и формирали удружење од 20 чланова под називом KG Fruits LTD у Енглеској. Основна сврха њиховог удруживања била је превазилажење проблема све веће конкуренције. Договорили су се да сви производе исту врсту и сорту ситног воћа, да примењују исту технологију производње, да на исти начин пакују воће и да 5%, од остварене продаје, издвајају за удружење. Почетком 2007. године ово удружење је имало, 73 члана, а заједничка финансијска средства уложена су у модерне пластенике и хладњачу за паковање и чување ситног воћа. Такође су организована бројна саветовања, тренинзи за фармере, као и радне посете ради даљег стручног усавршавања. Управо овако искуство подстакло је произвођаче малине у Ариљу да оснују Удружење произвођача малине, а затим и Удружење откупљивача и хладњачара малине и осталог јагодастог воћа. И поред различите пословне политике хладњаче су веома брзо схватиле да на Европско тржиште могу да наступе само организовано па су се ујединиле и направиле Унију хладњачара Србије.

У Великој Британији је, 1983. године, 50 фармера основало удружење "Samgrain" ради решавања проблема складиштења и продаје жита. Из пословања фармери су издвајали по 5% од укупне продаје за удружење. У то време, сваки члан удружења је пожео и предао по 100 тона пшенице. У 2007. години, удружење је располагало са 130.000 тона пшенице смештене у сопственим силосима и бројало је 250 чланова. Данас удружење има преко 300 фармера и укупно 175.000 тона складишног простора, а током жетве убере 1.300 тона жита на час. Располаже сопственим транспортним средствима и лабораторијама за испитивање квалитета семена. Почетком 2008. године, обезбеђена су повољна финансијска средства у износу од 4

милиона фунти за изградњу највећег центра за прераду жита у Великој Британији.

Прве машинске заједнице према наводима Маринца (1974) формиране су у Југославији (Словенији) 1936. године. Удруживале су 18 газдинстава и поседовале 9 трактора и једну прикључну машину. Број заједница је растао из године у годину, тако да је 1974. године, постојало 174 заједница и 1.071 удружених газдинстава. У заједницама број трактора је повећан на 806, а број прикључних машина на 794.

Први машински прстенови формиран су у Баварској седамдесетих година. До сада је, у Немачкој основано око 300 машинских прстенова као удружења са преко 200.000 чланова. Око 36% газдинстава је удружено у машинске прстенове, који обрађују 45% пољопривредног земљишта Немачке. Одмах затим, по узору на Баварску, оснивају се први машински прстенови и у Аустрији. Данас их има 170, са 70.000 чланова који обрађују 40% укупних пољопривредних површина. Талас формирања машинских прстенова проширио се и на Мађарску, Словенију, Велику Британију (Тот, 2008). Такво удружење је и Eastern Machinery Ring чији је циљ био боље и ефикасније коришћење машина између самих чланова и евентуалног давања услуга другим фармерима. У почетку формирања, у регионима источне Енглеске, оваквих удружења постојало је више. У августу 2008. године долази до спајања удружења из неколико источних региона и створено је велико удружење које има преко 800 чланова. На тај начин су постигнути услови за ефикасније пословање, а новоформирано удружење је остваривало годишњи обрт од преко 1, 5 милиона фунти.

Примера добре праксе удруживања има и у нашем окружењу. Заједничко удружење пољопривредника „Круг машина“ Брчко основано је 1998. године уз финансијску помоћ иностраних донација, помоћу којих, су набављени трактори и остала пољопривредна механизација. Власник свих машина је Влада Дистрикта Брчко, а оне су распоређене у 13 мањих машинских прстенова преко којих је организовано њихово коришћење. Удружење броји 600 чланова и 1.500 корисника услуга, обрађује 12.000 ха земљишта, поседује 41 трактор, преко 300 прикључних машина, два комбајна за пшеницу, пет берача за кукуруз, два силажна комбајна, једну самоутоварну приколицу, једну ролпресу и другу мању механизацију (Нешић, 2003. и Илић, 2006.)

Позитивни резултати удруживања остварени су и на подручју Србије, где се велики значај мора придавати активирању пољопривредних произвођача, са неразвијених и маргиналних подручја. Први облици удруживања у виду машинских прстенова организовани су у општинама Тутин, Сјеница и Пријеполје у оквиру пројекта „Помоћ у развоју сточарства у

планинским областима санџачког региона“ који је реализовао ФАО УН (Тописировић и сар. 2005. и 2007.)

На подручју Пештера у реализацији већ поменутог пројекта ФАО формирана је вунарска задруга „Пештерска оваца“ у Сјеници. Разлози за њено формирање састојали су се у томе што је, у Србији, у дужем временском периоду постојао проблем у вези са откупом вуне, откупна цена је била врло ниска па су је фармери најчешће бацали и спаљивали, а има и оних који су је чували и по неколико година, чекајући боље дане. Са овим пројектом стигли су бољи дани 2004. године, када су фармери добили на коришћење пресу за вуну. Задруга броји 27 чланова. До сада је 90 т вуне откупљено, и извезено у Енглеску и остварен је промет, у износу од 56.000 еура. Захваљујући овој задрузи, решен је дугогодишњи проблем у вези са откупом вуне и остварена су значајна финансијска средства. Слични су примери и вунарских задруга на Косову и у Црној Гори.

Позитиван је и пример предузимљивих фармера из села Лескове (Тутин) који су се удружили и основали Удружење произвођача млека „Пештерско млеко“, које броји 22 члана. Њихов највећи проблем представљао је неорганизовани откуп млека. На Пештерској висоравни млеко се углавном прерађује у сир, који је познат по свом високом квалитету. У случајевима да на тржишту дође до мале потражње за сиром или пак презасићености, јављао се проблем већих количина млека које није имао ко да откупи. Оближњим млекарима није било у интересу да одлазе до забачених села и откупљују млеко, а постојала је и неизвесност у погледу дневног откупа млека. Због тога су произвођачи овог села предложили оближњој млекарни да сами организују откуп млека, непроменљивог квалитета и у сталној количини од 240 литара, као и превоз млека до млекарне у периоду од два месеца. Млекарна је прихватила овај предлог, а када су фармери испоштовали договор, и количину млека повећали са 240 на 1.200 литара дневно, млекарна је сама почела да врши откуп млека. Фармери су формирали откупно место за млеко у складу са по европским стандардима и уз примену НАССР система квалитета. Данас произвођачи млека са овог откупног места дневно испоруче од 3.500 - 4.000 литара.

Примера за добрим удруживањем има и на осталом подручју Србије, али они су, још увек, само, капи у мору пољопривредних произвођача.

Удружење повртара у Бегачу произведе годишње више од 10.000 тона претежно коренасто-кртоластог поврћа. Захваљујући добром квалитету, и континуитету производње, ови произвођачи, испоручују своју робу ланцу супермаркета „Мах1“, „Родић“, а у скоријем периоду шаргарепу продају и хрватском супермаркету „Конзум“.

У циљу подизања нивоа знања и едукације пољопривредних произвођача у Србији је основано и удружење „Агролинк” које окупља 30 еминентних стручњака професора, доктора наука, магистара, дипломираних инжењера из различитих области пољопривреде. Оснивање овог удружења било је засновано на идеји, да његови чланови пружају консултантске услуге путем предавања, савета, радионица, па и демонстрирања и спремања травне и кукурузне силаже, обзиром да удружење поседује специјализоване комбајне и осталу механизацију. На овај начин би се уз стручну помоћ консултације и вођење, допринело осамостаљивању пољопривредних произвођача у погледу успешног коришћења савремене механизације и примењивања неопходне агротехнике.

Резултати истраживања

Анализа реалне ситуације на терену у брдско планинском подручју западне и југозападне Србије указује на то да су главни носиоци пољопривредне производње претежно пољопривредна газдинства која прилагођавају ниво интензивности, условима производње. То нарочито, важи за газдинства полукстензивног и полуинтензивног типа која имају висок коефицијент разноврсности, што им, у неповољним годинама умањује ризике производње. Поређењем газдинстава која се баве екстензивном односно интензивном производњом могу се уочити најважније карактеристике које одређују ова два вида производње (табела 1.), мада у овом делу Србије постоје газдинства претежно ратарско-сточарског и сточарско-ратарског типа, као и комбинација воћарске и повртарске производње.

На основу непосредног рада на терену са групама пољопривредних произвођача на различитим локалитетима, као и на основу бројних отворених дискусија и организованих радионица, могу се издвојити поједина запажања. Произвођачи се стално суочавају, са ризицима које носи производња и продаја и углавном, истичу да су основни проблеми: неорганизовани откуп, несигурност тржишта, ненаплаћена производња и недостатак финансијских средстава за даља улагања.

Резултати SWOT анализа показују да су произвођачи упознати са предностима удруживања и да знају да неке своје интересе могу остварити много брже преко удружених група. Најчешће предности које фармери наводе и због којих се, иначе, одлучују за удруживањем, су следеће:

- Могу да набаве веће количине репроматеријала од добављача по нижим ценама и повољнијим условима;

- Поузданија је набавка и евентуални утицај на квалитет и асортиман понуде репроматеријала од добављача;
- Имају бољу позицију код преговарања са купцима односно продавцима него када наступају појединачно;
- Боље су информисани о стању на тржишту, упознати су са конкуренцијом и лакше могу да испуне захтеве специјализованих тржишта;

Табела 1. Основне одлике екстензивног и интензивног облика пољопривредне производње

Екстензиван начин производње	Интензиван начин производње
• Традиционална технологија производње	• Савремена технологија производње
• Недовољна снабдевеност радном снагом	• Добра снабдевеност радном снагом
• Недовољна опремљеност и стара механизација	• Савремена механизација и опремљеност
• Уситњеност поседа и велики број парцела	• Укрупњавање парцела и закуп земљишта
• Мања улагања	• Већа улагања и инвестиције
• Разноврсност линија производње	• Специјализација производње
• Непознато и неизвесно тржиште	• Познато тржиште
• Неорганизовани откуп и прерада у домаћој радиности	• Организовани откуп и транспорт производа
• Мањи обим производње и мања укупна вредност производње и добит	• Већи обим производње и већа вредност производње и добит
• Недовољна информисаност	• Добра информисаност

- Дистрибуција производа преко удружења, као и унапред уговорена производња и познате откупне цене стимулативно утичу на повећање обима производње;
- И произвођачи и купци се штите од препродаваца и црног тржишта;
- Разменом знања и искуства које поседују чланови удружења постижу се бољи резултати у производњи;

- Остварују потребне услове за коришћење средстава из донација и веће су могућности кредитирања;
- Олакшана је набавка опреме кроз заједничка улагања и стручна усавршавања;
- Боља је сарадња са партнерима и институцијама из окружења;
- Веће су могућности да се задовоље будући услови европског и других тржишта по питању квалитета, квантитета и конкурентности.

Сложена ситуација пољопривредних услова производње недостатак радне снаге, уситњеност парцела, рационална употреба и недовољна опремљеност механизацијом и недовољна стручност у обављању појединих операција (као што је припремање сточне хране и силаже и друго) позитивно су утицали на међусобну сарадњу произвођача, а касније и на њихово удруживање. Резултати непосредног рада са фармерима и анкете које се организују на едукативним и другим стручним скуповима показују да пољопривредни произвођачи разумеју и схватају удруживање као нужност ради бољег функционисања у процесу производње.

Истовремено, као што постоје добри примери, тако постоје и лоши примери удруживања и поједини пољопривредни произвођачи, поучени негативним искуством, у почетку су веома скептични и оклевају. Основни разлози због којих се произвођачи углавном противе удруживању су: међусобно неповерење, недефинисани својински односи, непостојање утврђених механизма за демократско одлучивање и разне злоупотребе од стране руководства удружења или других појединаца из ранијих периода.

Да би се унапредила досадашња пракса и наша решења за конкретне проблеме произвођачи могу добровољно и самостално да се одлуче за различите облике организовања. Поједина удружења су специјализована за решавање само једне врсте проблема као што су удружења воћара, пчелара, повртарара или пак удруживање у машинске заједнице којима се постиже знатно боља техничка опремљеност и рационално коришћење механизације (Вељковић и сар., 2009).

Закључак

Оснивањем удружења доприноси се очувању и побољшању услова живота на селу. Повезују се групе пољопривредних произвођача које рационално користе ресурсе и унапређују пољопривредну производњу на ширем подручју. Повећањем обима појединих производњи стварају се могућности за евентуалну надградњу производње и изградњу прерађивачких

капацитета и складишта. Све то може у великој мери да допринесе укупном руралном развоју и побољшању основних услова за живот на сеоском подручју. Развојем активности група и удружења утиче се на развој економских прилика у локалној заједници и отварају се могућности за запослење младих људи у сеоским срединама, што доприноси смањењу миграција и девастацији села.

Литература

1. Берник, Р. (2003): Механизација на пољопривредним газдинствима у Словенији, Ревивија Агрономска сазнања Но 1-2 44. Нови Сад.
2. Биљана Вељковић, Ранко Копривица, Горан Тописировић, Небојша Станимировић (2009): Машински прстенови као облик удруживања пољопривредних произвођача, XIV Саветовање о биотехнологији, Зборник радова, Вол 14 (15), 505-512, Чачак.
3. Долоншек, М. (2002): Машински прстенови. Ревивија агрономска сазнања 3-4. Нови Сад
4. Илић, П (2006): Ефикасније коришћење машина. Пољопривредни календар 2006 п. 49-52 Бијељина.
5. Маринц, В. (1974): Машинске заједнице. Механизација робне производње на индивидуалном посједу. Зборник радова са симпозијума п 231-243 Блед.
6. Нешић, Д., Радић, П. (2003): Пружање машинских услуга како то други раде. Трактори и погонске машине. Вол.8. Но.5 51-56. Нови Сад.
7. Пројекат „Помоћ у развоју сточарстава у планинским областима Црне Горе и Косова“ имплементираног од стране УН-ФАО.
8. Радић, П. (2002): Забелешка са конгреса машинских прстенова. Ревивија Агрономска сазнања Но. 3-4. Нови Сад.
9. Тот, А. (2009): Међусобна испомоћ газдинстава. Пољопривредник бр.2371, стр.20 или www.poljoberza.net.
10. Тописировић, Г., Копривица, Р., Радивојевић Д. (2005): Резултати оснивања машинских прстенова и примена машина за припрему сена у брдско-планинском подручју. Трактори и погонске машине Вол.10, Но. 2, п 207-213. Нови Сад.
11. Тописировић, Г., Копривица, Р., Радивојевић, Д., Станимировић Н. (2007): Први резултати оснивања машинских прстенова и примене

Мр Ранко Копривица и сарадници

машина за припрему травне силаже у брдско-планинском подручју, XI Симпозијум о крмном биљу, Зборник радова, Вол. 44, Бр.1 547-555, Нови Сад.

12. Удруживање (2006): Гласник бр.5, година II п 6-9, или Инфо интернет магазин www.minpolj.sr.gov.rs

Примљено: 15.07.2009.

Одобрено: 28.09.2009.

UDC: 631.152

FARMERS ASSOCIATIONS AS AGRICULTURAL DEVELOPMENT MODELS

Ranko Koprivica¹, M.Sc., Biljana Veljkovic¹, Ph.D.,
Afrim Sharku², Tatjana Dedic³, Saso Martinov⁴

¹ Agronomski fakultet Čačak

² National tim leader, FAO, Dragaš

³ National tim leader, FAO, Berane

⁴ Region Coordinator FAO, Sjenica

Summary

Farmers associations can be used as models for improving farming conditions in upland regions. This study highlights some of the advantages and good practises of farmer associations and provides examples of successful associations operating in the closer and broader regions. Direct contacts with farmer groups enabled analysis of their attitudes and readiness to affiliate.

Farmer associations help maintain or improve rural living conditions. They group together farmers who exploit resources reasonably and who upgrade farming methods in the broader area. The development of activities practised by farmer groups and associations furthers the economic development in the local community and enhances the creation of new jobs for young people in rural areas, thereby contributing to reducing migration flows and related rural devastation.

Key words: farmers, association models, associations, good practise.

Author's Address:

Ranko Koprivica, M. Sc.
Faculty of Agronomy
Cara Dusana 34
32000 Cacak